

**МІЖНАРОДНЕ ПРАВО У СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ УКРАЇНИ:
КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ****INTERNATIONAL LAW IN MODERN CHALLENGES OF UKRAINE:
KEY ASPECTS AND PERSPECTIVES**

Федорова Т.С., к.ю.н.,

доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена розгляду глобальних процесів, тенденцій які вплинули на розвиток міжнародного права, відображають еволюцію світового порядку, зміни у розподілі сил та актуальні виклики людства. Проаналізовано ключові процеси, які суттєво вплинули на формування й адаптацію міжнародного права.

У статті досліджуються ключові аспекти та концептуальні питання міжнародного права в сучасних умовах з якими зіштовхнулася Україна внаслідок агресії з боку Російської Федерації, анексії Криму та збройного конфлікту на сході країни.

Автор аналізує питання застосування норм міжнародного гуманітарного права, принципу територіальної цілісності, міжнародної відповідальності держави-агресора та роль міжнародних організацій у врегулюванні конфлікту. Окреслюються перспективи вдосконалення міжнародно-правового механізму для захисту суверенітету України. Проводиться аналіз за останніх десять років процесів та чинників, які значно вплинули на розвиток міжнародного права.

Обґрунтовано власні позиції стосовно процесів, які вплинули на розвиток міжнародного права безпосередньо пов'язані з нашою державою, а саме: принцип територіальної цілісності та його порушення; застосування та значення міжнародного гуманітарного права в умовах конфлікту; міжнародна відповідальність держави-агресора, де підкреслюється значення діяльності Міжнародного кримінального суду (МСК); роль міжнародних організацій та альянсів (ООН, ОБСЄ, НАТО, Європейський союз), які відіграють важливу роль у підтримці України.

Розглядаються проблеми, пов'язані з ефективністю механізмів міжнародного права, зокрема щодо запобігання агресії, притягнення до відповідальності за воєнні злочини та забезпечення прав людини.

Окреслюються перспективи розвитку міжнародного права у сучасних викликах для захисту України.

Ключові слова: міжнародне право, збройний конфлікт, міжнародне гуманітарне право, територіальна цілісність, країна - агресор, міжнародна відповідальність, суверенітет України, міжнародні організації, міжнародні норми.

The article considers global processes, trends that influenced the development of international law and reflect the evolution of the world order, changes in the distribution of forces and current challenges of humanity. Key processes that significantly impacted on the formation and adaptation of international law are analyzed.

The article examines the key aspects and conceptual issues of international law in the modern conditions that Ukraine has faced as a result of aggression by the Russian Federation, the annexation of Crimea and the armed conflict in the east of the country.

The author analyzes the application of the norms of international humanitarian law, the principle of territorial integrity, the international responsibility of the aggressor state, and the role of international organizations in conflict resolution. The prospects for improving the international legal mechanism for the protection of Ukraine's sovereignty are outlined. An analysis of the processes and factors that significantly influenced the development of international law over the last ten years is carried out.

The author's own positions regarding the processes that influenced the development of international law related to our state are substantiated, namely: the principle of territorial integrity and its violation; application and significance of international humanitarian law in conflict conditions; the international responsibility of the aggressor state, which emphasizes the importance of the activities of the International Criminal Court (ICC); the role of international organizations and alliances (UN, OSCE, NATO, European Union), which play an important role in supporting Ukraine.

Issues related to the effectiveness of the mechanisms of international law are considered, in particular with regard to the prevention of aggression, prosecution of war crimes and the provision of human rights.

The prospects for the development of international law in modern challenges for the protection of Ukraine are outlined.

Key words: international law, armed conflict, international humanitarian law, territorial integrity, aggressor country, international responsibility, sovereignty of Ukraine, international organizations, international norms.

Вступ (Постановка проблеми). Україна зіткнулася з тяжкими безпрецедентними викликами у сфері міжнародного права саме після початку збройної агресії Російської Федерації у 2014 році. Усі ці події, такі як: анексія Криму, збройний конфлікт на сході України та повномасштабне вторгнення в Україну у 2022 році викликали глобальні дебати та дискусії про ефективність міжнародного права, його межі серед наукової спільноти. У зв'язку з цим постали знову ключові питання: що таке міжнародне право у сучасних викликах для України? Які межі застосування та як працює міжнародне право сьогодні у контексті захисту прав людини та держави? Які перспективи та розвиток Міжнародного права та його застосування для держави? Всі питання є над актуальними та становлять предмет наукового дослідження.

Безумовно, у сучасних умовах, міжнародне право стає основним інструментом захисту національних інтересів України, забезпечення її територіальної цілісності та притягнення до відповідальності країни-агресора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика міжнародного права в контексті сучасних викликів України, завжди була предметом дослідження багатьох українських вчених науковців та відображалась у багатьох працях, а саме: І. Марчук, І. Мироненко, К. Мануїлова, О. Задорожній, Р. Петров В. Попко, О. Цибульська та багато інших дослідників, які зробили вагомий внесок у вивчення міжнародно-правових викликів з якими стикається Україна. Їхні праці стали основою для багатьох дискусій та рішень у міжнародно-правовій спільноті.

Метою статті є аналіз сучасного стану міжнародного права, чинників та процесів, які вплинули на адаптацію та розвиток міжнародного права

Виклад основного матеріалу. За останні десять років низка глобальних процесів та явищ з якими зіштовхнувся світ за останні роки, значно вплинули на розвиток міжнародного права, змушуючи його адаптуватися до нових викликів та реалій. Хотілось би звернути увагу та окреслити основні з них, які стали поштовхом до розвитку та взаємодії міжнародного права.

Перш за все це збройні конфлікти та гібридна агресія:

– Російсько-українська війна (2014–дотепер): анексія Криму, підтримка збройних формувань на сході України та повномасштабна агресія в 2022 році стали викликом для міжнародного права;

– відродилася увага до норм Статуту ООН, які забороняють агресію, а також до принципу територіальної цілісності;

– масові воєнні злочини активізували діяльність Міжнародного кримінального суду (МКС);

– Сирійський конфлікт (2011–дотепер): використання хімічної зброї, масові порушення прав людини та гуманітарної катастрофи продемонстрували недоліки існуючих норм міжнародного гуманітарного права (МГП).

Другим каталізатором стала боротьба з тероризмом, а саме:

– протягом останнього десятиліття міжнародна спільнота стикнулася з трансформацією тероризму, включно з діяльністю «Ісламської держави» (ІДІЛ);

– прийнято нові резолюції ООН щодо боротьби з фінансуванням тероризму;

– розвиток механізмів міжнародної співпраці у сфері кібербезпеки для протидії терористичній пропаганді.

Також не можна оминути ескалацію кліматичної кризи:

– Паризька кліматична угода (2015), яка стала ключовим документом у боротьбі зі зміною клімату. Країни зобов'язалися скоротити викиди парникових газів та досягти вуглецевої нейтральності [1];

– Зростаюча кількість кліматичних катастроф (повені, лісові пожежі, посухи) стимулювала розвиток міжнародного права у сфері екології, зокрема щодо зобов'язань держав з адаптації до змін клімату.

Пандемія COVID-19 (2020–2022 роки) виявила також прогалини в міжнародно-правовому регулюванні питань глобальної охорони здоров'я.

– Під егідою Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) активізувалася розробка нових механізмів реагування на глобальні надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я;

– Виникла дискусія щодо забезпечення справедливого доступу до вакцин (ініціатива COVAX) та правових механізмів у випадках міжнародних надзвичайних ситуацій.

Ескалація кіберзагроз, які за останнє десятиліття стали глобальною проблемою:

– масштабні атаки на інфраструктуру (зокрема атаки на енергосистеми України у 2015 та 2016 роках) продемонстрували важливість створення міжнародно-правових норм у сфері кібербезпеки;

– постає питання відповідальності держав за кібернапади, особливо якщо вони здійснюються приватними особами з території держави.

Масові міграційні кризи в Європі (2015–дотепер):

– потік біженців із Сирії, Афганістану та інших країн викликав необхідність вдосконалення міжнародного режиму захисту біженців;

– прийняття Глобального договору про міграцію (2018 рік) стало спробою гармонізувати міжнародно-правові підходи до регулювання міграції;

– внутрішньо переміщені особи, які через причини війни, зміни клімату та економічної кризи створили нові виклики для міжнародного гуманітарного права.

Інноваційні технології та використання штучного інтелекту (ШІ):

– швидкий розвиток ШІ, автономної зброї, блокчейн-технологій та дронів викликав необхідність розробки нових правових норм;

– у 2021 році почалися переговори в ООН щодо заборони атомної зброї, яка може діяти без участі людини.

Політична та економічна напруга серед наддержав є ще однією з причин розвитку та адаптаційних змін у міжнародному праві:

– економічна конкуренція між США та Китаєм, а саме: торговельні війни, питання захисту інтелектуальної власності та контроль за високотехнологічними галузями створили нові виклики для міжнародного економічного права;

– використання економічних санкцій (зокрема проти Росії) стало ключовим інструментом впливу на міжнародні відносини.

Всі ці чинники та процеси значно вплинули на адаптацію та розвиток міжнародного права, висвітливши необхідність створення нових норм та удосконалення механізмів їх застосування.

Якщо говорити про виклики, з якими зіштовхнулася Україна в контексті застосування та розвитку норм міжнародного права, то варто звернути увагу на наступні чинники: принцип територіальної цілісності та його порушення; застосування норм міжнародного гуманітарного права в умовах конфлікту; міжнародна відповідальність держави-агресора; роль міжнародних організацій та альянсів.

В рамках дослідження є необхідність проаналізувати кожен з названих чинників окремо та звернути увагу на ключові аспекти та перспективи для України.

Принцип територіальної цілісності та його порушення. Міжнародне право чітко регулює питання територіальної цілісності держав. Автономна Республіка Крим (АРК) відповідно до ст. 134 Конституції України є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання віднесені до її відання [2]. Дійсно, цілісність і недоторканість території держави виступають її визначальними юридичними характеристиками і потребують належних гарантій та особливої правового захисту [3].

Статут ООН, Гельсінський Заключний акт 1975 року та інші міжнародні документи забороняють будь-які форми анексії або захоплення територій. Тому, анексія Криму Російською Федерацією у 2014 році стала грубим порушенням цих норм. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/262 підтвердила підтримку територіальної цілісності України, проте практичні інструменти для її відновлення залишаються обмеженими.

Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах конфлікту. Міжнародне гуманітарне право (далі - МГП) – це галузь міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги: а) щадити тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях; б) обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише в тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони [4, с. 5]. Погоджуємось цілком з Замригою А.В., що міжнародне гуманітарне право – один із найефективніших інструментів, які міжнародна спільнота має у своєму арсеналі для забезпечення безпеки людей та дотримання їх поваги і гідності під час війни. Керуючись принципом, що навіть війна має свої обмеження, міжнародне гуманітарне право прагне, щоб і під час збройних конфліктів зберігалася гуманність [5].

Збройний конфлікт на сході України висвітлив важливість дотримання міжнародного гуманітарного права (МГП), актуальність норм якого є безперечною. Женевські конвенції 1949 року регулюють правила ведення бойових дій, захисту цивільного населення та поводження з військовополоненими. Незважаючи на це, численні воєнні злочини, зокрема обстріли цивільних об'єктів, тортури та незаконні депортації, стали свідченням масових порушень МГП.

Міжнародна відповідальність держави-агресора. Збройний конфлікт, розпочатий та підтримуваний в Україні з 2014 р. країною-агресором та її повномасштабне військове вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. створили нові виклики для національної та міжнародної системи правосуддя, які потребували комплексного дослі-

дження спроможності системи національного та міжнародного правосуддя з притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини скоєні в Україні [6, с. 102].

Притягнення Росії до відповідальності є ключовим завданням України на міжнародному рівні. Важливими кроками стали: позови до Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та Міжнародного кримінального суду (МКС). У 2022 році МКС відкрив провадження щодо розслідування воєнних злочинів на території України. Важливим також є використання механізму санкцій як форми колективної відповідальності.

Роль міжнародних організацій та альянсів. ООН, ОБСЄ, НАТО та Європейський Союз відіграють важливу роль у підтримці України. Зокрема, ЄС надає фінансову, політичну та військову підтримку, тоді як НАТО зміцнює забезпечення обороноздатності країни. Резолюції ООН, хоча і мають декларативний характер, сприяють формуванню глобальної підтримки України.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, можна дійти висновку, що міжнародне право залишається важливим ключовим інструментом для захисту суверенітету України та притягнення країни-агресора до міжнародної відповідальності. Виходячи з предмету дослідження, бачимо – сучасні виклики демонструють необхідність нагального реформування міжнародної правової системи з урахуванням реалій XXI століття. У цьому контексті Україна відіграє важливу роль у формуванні нових підходів до забезпечення глобальної безпеки та справедливості.

Сучасні виклики вимагають удосконалення міжнародно-правових механізмів і для цього необхідно перш за все: впровадити більш жорсткі санаційні режими щодо держав, які порушують міжнародне право; підвищити ефективність роботи міжнародних судових органів, зокрема щодо швидкості прийняття рішень; розробити нові правові норми, які передбачатимуть посилений захист держав від агресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Паризька угода. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 12 грудня 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. (*Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Рубашенко М.А. Співвідношення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» у кримінальному праві України (ст.110 КК). *Науковий вісник Ужгород. Національного університету. Серія «Право»*, 2014. Вип. 26. С. 223-226.
4. Гнатівський М.М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В.. *Міжнародне гуманітарне право*. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.
5. Замрига А.В. Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. № 6. 2022 рік.
6. М.І. Смирнов Перспективи та правові наслідки ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду в контексті військової агресії Росії проти України. *Juris Europensis Scientia* . Випуск 6, 2022 С. 98-102.